

is azt. Tudósításaiból egyértelműen kiderül, kik azok, akik valóban, személyes érdekeiket is félretérve tenni szeretnének a hazáért; Széchenyi, Deák, Wesselényi vagy Kölcsey felszólalásait nagy terjedelemben idézi, és nagy rokonszenvvel magyarázza, míg a reformok ellenzőiről tudatlanságuk és nemtörődömségük miatt nemegyszer gúnnyal és megvetéssel ír. Az országgyűlési ülések és zajos csatározások végeztével Kossuth egy új lap, a Törvényhatósági Tudósítások beindításáról határoz, melyben a már kialakult tudósítói és levelezői hálózat segítségével a tovább élő megyei ellenzéki politizálásnak teremtett egyre ismertebb fórumot. A kormányzat az ellenzék politikai sikerei láttán határozott fellépésre szánta el magát, 1837 májusában Kossuthot letartóztatták, és négy év börtönre ítélték. Kossuth a börtönévek után még felkészültebben és elszántabban lépett az országos politika színpadára. Ez év végén visszaautasíthatatlan ajánlatot kap egy új lap szerkesztésére, melyet fenntartásai ellenére is elvállal. 1841 elején kijön a nyomdából Kossuth szerkesztésében a Pesti Hírlap első száma. Ettől a naptól kezdve maga írja bele a magyar sajtóban általa bevezetett vezércikkeket, s a hétköznapi életből vett példákon keresztül 1844-ig magyarázza, tanítja e hasábkon a szabadelvű polgári demokrácia elveit, működését, szembeállítva a tarthatatlan hazai állapotokkal.

Itt nyert megfogalmazást az áprilisi törvényekben elfogadott összes fontos reformkori követelés: a közteherviselésről, a szabad földről és a szabad sajtóról, a felelős kormányról és a népképviselői országgyűlésről.

A Pesti Hírlap elvesztése után az Iparegyesület lapjában, a Hetilapban az ország iparosítása és modernizálása mellett száll síkra, majd a szabadságharc védelmében 1848 nyarán Kossuth Hírlapja címmel indít újságot. Emigráns politikusként ünnepelt szónok, majd vezető európai és tengerentúli lapok publicistája lesz, később a kiegyezést élesen kritizáló újságot ad ki Negyvenkilencz címen. A 19. század legnagyobb hatású magyar publicistája hosszú életének utolsó évtizedében a több kötetben megjelenő összegyűjtött iratain dolgozik, és rendezí azokat a sajtó alá.

SZELKE LÁSZLÓ

(Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 1950 Ft)

Polányi Mihály

„A szabadság alapjainak elemzése nagy gyakorlati jelentőséggel bír mindazok számára, akik értékelik a szabadságot. Ugyanis azt remélhetjük, hogy ezen alapok megvilágításával szilárdabbá tesszük őket.”

A fenti szavakat (melyeket akár életművének mottójául is választhatnánk) a nemzetközi hírnévnek örvendő magyar filozófus, Polányi Mihály vetette papírra a 20. század derekán. Polányi kémikusként kezdte pályafutását, Németországban folytatott kutatásait azonban berekesztette a történelem, pontosabban a nemzetiszocialisták hatalomra jutása. Az Angliába emigrált gondolkodó az Európát fenyegető, eltérő színezetű, de közös gyökerű diktatúrákkal szembenézve a tudomány- és társadalomelméletnek szentelte idejét. Írásaiból, melyek a szabad társadalom védelmében születtek, most a hazai tudósokat bemutató Magyar Panteon sorozatban jelent meg válogatás.

Polányi elutasítja a szabadság hagyományos filozófiai koncepcióit; úgy látja, azok a gyakorlatba átültetve aláássák önmagukat, s két elmentés, de egyaránt szélsőséges végkifejlethez vezetnek: a nihilizmushoz, valamint (többnyire az előzőn keresztül) a totalitarizmus-hoz. Absztrakt elméletek helyett egy olyan modellt keres, amely valóban előmozdítja a szabadság kibontakozását, s amely a társadalmi reflexió során is alkalmazható. Ezt a modellt pedig (véltetően természettudományos képzettségének köszönhetően) a tudományos közösségek működésében találja meg.

Elképzelésének kifejtése során Polányi kemény kritikával illeti a szá-

zad első felének tudományképét meghatározó elméleteket. Egyrészt elveti a marxista felfogást, amely szerint a tudomány nem önálló tevékenység, hanem az uralkodó osztály érdekeinek kiszolgálója. Másrészt azt a pozitivistá elgondolást is fenntartásokkal kezeli, amely túlzott igényekkel lép fel a tudomány nevében, s egyenesen irracionálisnak vagy értelmetlennek tekinti az élet azon területeit (például a hit és az erkölcs tartományát), melyek nem korlátozhatók a természettudomány fogalomkészletére. Polányi tagadja, hogy létezne egy olyan üdvözítő tudományos módszer, amely mintegy automatikus válaszokat kínál kérdéseinkre; ehelyett a kutatás személyes dimenzióját hangsúlyozza, valamint a tudósoknak azt a nemzedékeken átívelő tevékenységét, amely a problémák rövidre zárása helyett újabb és újabb kérdések megfogalmazására irányul.

Az autonóm tudományos közösség legfőbb jellemzője a kutatás szabadsága: csak akkor remélhetjük, hogy a tudósok új, nem várt eredményekre jutnak, ha tevékenységüket nem rendeljük alá állami vagy gazdasági direktíváknak. Ez a szabadság azonban korántsem parttalan, hiszen a kutatók elődeik munkásságára építenek, bekapcsolódva ezáltal egy igen gazdag hagyományba, amely egyfajta „belső” szabályozó erőt biztosít. A Polányi által felvázolt képben jelentős szerep jut a tekintélynek és a tradíciónak; ezek azonban nem csor-

bíjják a tudományos szabadságot, hanem éppen kiteljesítik azáltal, hogy önálló, értékteremtő cselekvésre buzdítanak, s egyben védelmet nyújtanak az egyéni önkény közösségromboló hatásával szemben.

A „tudomány köztársaságának” konzervatív eszménye nem csupán a szűk szakmai közösségek számára bizonyulhat megfontolásra méltónak. A társadalmi folyamatok külső szempontokkal indokolt „racionalizálása” szintén zsákutcába vezet, mivel szükségképpen a szabadság visszaszorítását vonja maga után. A totalitárius törekvésekre adott megfelelő válasz azonban nem az egyén korlátlan szabadságának kinyilvánítása; a hagyományos intézmények megkérdőjelezése éppen azt a közös alapot rombolja le, amely a párbeszéd, az érvelés, valamint a kölcsönös meggyőzés lehetőségét biztosítja. „A szabad társadalom megszűnne létezni, ha tagjai valaha is elismernék, hogy valamelyik fontos ellentét elrendezhető erőszakkal”, írja Polányi, s nem csupán diagnózisa bizonyul máig érvényesnek, hanem az általa javasolt gyógy mód is: „felelősséggel tartozunk legjobb képességeink szerint szolgálni azt a konkrét hagyományt, amelybe beleszülettünk”.

PÁPAY GYÖRGY

(Szerkesztette Molnár Attila Károly,
Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2002.
261 o. 3000 Ft)

Jámborné Balog Tünde: *Az én kalendáriumom*

Egyfajta családi mitológiát kaptunk ajándékba Jámborné Balog Tündétől. Az ismert képzőművész-pedagógus az évkör jeles napjai köré csoportosította élményekben és érzelmekben gazdag gyermekkori emlékeit, felnőttkori élményeit, és a személyes beszámolót értékes művelődéstörténeti adatokkal egészítette ki. A közvetlen, egyszerű és mégis színes leírásokat olvasva ma sokszor fel sem tűnő, egykor fontos ünnepekre akadunk:

„Szegény, szegény Szent Luca, ha sejtetted volna, mi lesz névünnepeidből – amely a Gergely-naptár bevezetéséig a téli napfordulóra esett –, micsoda pogány babonások vadona burjánzik el tájékán, ki tudja, nem fordulsz-e vissza a mártírhálához vezető úton? Mert hiába származik neved a latin lux – fényesség – szóból, napod a legsötétebbek közé tartozik. Szent Lucának híres napja a napot rövidre szabja, tartották a régi szögediek. A hosszú éjszaka kedvez a bűbájoskodásnak, boszorkány-praktikáknak, talán ezertette meg a néphit Luca asszonyt az ördögösök fejének. A napján kezdődő tizenketted gonoszjáró idő, jó lesz nyírfasöprűt kötni éjfélkor a kémény alatt, amivel kizavarható; fokhagymával keresztet írni az ajtókra, amivel távol tartható; Luca székét,